

CIGÁNYTANULÓK SZÓKINCSENEK ÉS SZOCIALIZÁCIÓS FEJLETTSÉGÉNEK VIZSGÁLATA

A pszichológia és a pedagógia elméleti és gyakorlati munkásai az utóbbi évtizedekben ismerték fel a kommunikáció döntő szerepét a személyiség alakulásában. A kommunikáció legfőbb jelrendszere a nyelv. *Vigotszkij* szerint a beszédtanulás szociális tevékenység.¹ Már korai gyermekkorban megfigyelhetjük a szocializált beszédre való törekvést.

A beszéd alakítóan hat a gondolkodás fejlődésére is. Ugyanakkor a gondolkodás visszahat a beszédre, a nyelvre.² A gondolkodás fejlődését a gyermek szociokulturális tapasztalata is befolyásolja. A beszéd fejlődésével párhuzamosan kialakuló gondolkodás meghatározza a viselkedést. A beszéd, a gondolkodás, a viselkedés tehát társadalmi-történeti folyamat.

A beszéd nem határozza meg az ember perceptuális és logikai képességeit, de hat azok fejlődésére és meghatározott irányba tereli őket.³ Az intellektuális fejlődés is függvénye annak, hogy a gyermek hogyan sajátítja el a gondolkodás eszközét: a beszédet. A beszéd már a gyermek korai fejlődési szakaszában a külvilággal való kommunikáció eszköze. A gyermek kapcsolata környezetével tevékenységek sorozata révén alakul ki, és ezek a tevékenységek mindig kommunikatív jellegűek. Ezekon a kommunikatív tevékenységeken keresztül sajátítja el a gyermek az előző nemzedék tapasztalatait és a társadalmilag elfogadott viselkedésmintákat.⁴

A beszéd tehát nemcsak a szellemi fejlődés egyik tényezője, hanem a szocializációs fejlődés is; nemcsak a gondolkodást befolyásolja, hanem az egész személyiség fejlődésének kulcsa. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy a szocializáció több, mint annak nyelvi realizációja.

A szocializálódási folyamat sikeressége a környezettel való kapcsolatrendszerek kialakulásától függ. A mindennapi életben a gyermekek mind a felnőttekkel, mind a gyermekekkel különböző kapcsolatba kerülnek, amelyen belül hatnak egymásra, tehát létrejön az interakció. Az interakcióban levők viszonyában a közös érdek, történések, ismeretek játszanak fontos szerepet. Ha az interakciót érzelmek is színezik, kialakul az interperszonális kapcsolat. Ezen kapcsolatok révén fejlődik ki az identifikáció (azonosulás), amely a nevelési folyamat, a szocializálódás elengedhetetlen feltétele.

¹ L. Sz. *Vigotszkij*: Gondolkodás és beszéd. Bp., 1967.

² Clara und William *Stern*: Die Kindersprache. Lipse, 1907.

³ H. *Hoijer*: Language in Culture. Chicago, 1954.

⁴ A. R. *Lurija*: The role of language in the formation of temporary connections. A "Psychology in the Soveit Union" (London, 1957.) c. kötetben.

Ahhoz, hogy a gyermek korának megfelelő szinten tevékenykedjék, megfelelő interakció, interperszonális kapcsolatokat kell kialakítania. Ismernie kell a társadalomban jelentkező szabályokat, az egymás mellett élés alapvető normáit,⁵ a többi ember, más csoportok igényeit. Számolnia kell saját és mások tevékenységeinek következményeivel. Mindezeket nemcsak tudnia kell, hanem szavakban is ki kell fejeznie. A felsorolt ismereteket a külvilággal való kommunikatív kapcsolat folyamatában sajátítja el – és ez a nevelési folyamat. A különböző kapcsolatok gyakorlatában alakul a gyermek „szociális technikája”.⁶

A kommunikáció fogalmát nem szabad a verbális közlésre korlátozni. A kommunikáció nemcsak az információ megértését és közlését foglalja magában, hanem a nagyon fontos non-verbális kommunikációt is, ami az érzelmeknek, indulatoknak a kifejeződése a mimika és a gesztus által. Az emberi kapcsolatokban fellépő legkülönbözőbb megnyilvánulásoknak információs jelentése van: ilyenek a kacsintás, a vállrándítás, a különböző fej-és testmozdulatok, a gondolatok megfogalmazásának módja (a szórend, a kifejezések megválasztása), a hangerősség, a hangsúlyozás stb. Mindezen kommunikációs jeleket együttesen metakommunikációnak nevezzük.⁷

Az emberek közötti kapcsolatokban zavart okozhat, ha valaki nem megfelelően apercipálja a másik viselkedését, szóbeli közlését.⁸ A helytelen „észrevevés” nem megfelelő viselkedést eredményez, tehát már maga az interakció károsodik. A gyermek alkalmazkodási törekvései sikertelenné válnak, ha nem értelmezi megfelelően a metakommunikációs jeleket, ez viszont a gyermek biztonságérzetét csökkenti.⁹ Márpedig a biztonságérzetet nélkülöző személyiség nem lehet harmonikus, kiegyensúlyozott.¹⁰

Az a gyermek, akinek metakommunikációs képessége nem korához mérten fejlett, nap, mint nap szenved, mert mások viselkedését és az arra adott saját válaszainak következményeit egyaránt kiszámíthatatlannak érzi. Ennek következtében a gyermekben szorongás lép fel.¹¹ A szorongás viszont még jobban csökkenti a metakommunikációs készséget, és ezzel az örögi kör bezárult.

A szakirodalom rendszeresen foglalkozik a hátrányos helyzetű cigánygyermek oktatásának, nevelésének nehézségeivel. Iskolai teljesítményüket negatív irányba befolyásoló tényezőként tartják számon: ápolatlanságukat, egészségtelen otthonukat, alultápláltságukat, a szülők írástudatlanságát, érdektelenségét a gyermek tanulmányaival szemben, életszínvonaluk alacsony voltát stb. Legsúlyosabb okként a cigánygyermek alacsony beszédkészségét és szocializációs fejletlenségét említi az irodalom.

Különböző kutatók nemcsak azt állapították meg, hogy a cigánygyermeknek szegényes a szókinccse,¹² hanem azt is, hogy szemantikai problémákkal küzdenek.¹³ A hazánkban

⁵ A. N. Leontyev: Ember és kultúra. Valóság, 1966. 7. sz. 49–61.

⁶ M. Argyle: The Psychology of Interpersonal Behavior. Middlesex, 1967.

⁷ Buda Béla: Az interperszonális kommunikáció kutatásának jelenlegi állása és perspektívái. A „Szociálpszichológiai kutatások Magyarországon” (Bp., 1967.) c. kötetben.

⁸ Y. J. Ruesch: Disturbed Communication. The Clinical Assessment of Normal and Pathological Communication Behavior. New York, 1957.

⁹ B. Bernstein: Társadalmi osztály, nyelv és szocializáció. Valóság, 1971. 11. sz. 47–57.

¹⁰ H. S. Sullivan: The interpersonal Theory in Psychiatry. New York, 1953.

¹¹ Buda Béla: A közvetlen emberi kommunikáció modern elmélete és ennek pedagógiai perspektívái. Pedagógiai Szemle, 1967. 10. sz. 925–940.

¹² Réger Zita: Kétnyelvű cigánygyermek az iskoláskor elején. Valóság, 1974. 1. sz. 50–61.

¹³ Sziklai Imre: Lovárok és khelderashok. Valóság, 1970. 12. sz. 50–59.

elő cigányok többségének anyanyelve magyar,¹⁴ tehát a gyermekek beszédképessége nem azért alacsony, mert az anyanyelvük cigány, hanem azért, mert mikromiliójuk ingerszegény. A gyermek ismereteinek gyarodására erősen hat közvetlen környezetének természeti és társadalmi ellátottsága; minél színesebb, gazdagabb ez, annál több ismeretanyagot tud nyújtani.¹⁵ A cigánygyermek sívár családi környezete csak szegényes ingereket és élményeket nyújt, ezért a cigánygyermek mind a tárgyi, mind a személyi relációk ismeretében, valamint beszédfejlődésben és a fogalmak kialakulásában elmarad. A felmérések és a tapasztalatok egyaránt azt mutatták, hogy legjobban a kulturális elmaradottság gátolja a gyermekek fejlődését.¹⁶

A különböző kulturális környezetekben a gyermek és a felnőtt közötti dialógus más és más. A helyes, elmélyedő dialógus hiánya okozza a legnagyobb tapasztalati hiányosságokat.¹⁷ A cigánygyermek mikromiliójában a beszéd másodlagos, jobbára szituatív, kísérő jellegű.¹⁸ A csökkent nyelvi kifejezőképesség elmélyíti az amúgy is meglévő szociokulturális hátrányokat.

A cigányok többsége társadalmi peremcsoportot alkot. Nemcsak életmódjuk, hanem eltérő szociális értékrendjük is gátolja társadalmi beilleszkedésüket. A cigánygyermeket körülvevő primitív környezet semmiképpen nem segítheti elő szocializációjukat, sőt kifejezetten gátolja azt.

Vizsgálataink módszerei és körülményei. A Gyermekek- és Ifjúsághygiénés Osztály kutatócsoportja az 1974–75. tanévben cigánytanulók fizikai és pszichés fejlettségét vizsgálta. A pszichés státus felméréséhez nemcsak a mentális képességeket vizsgáltuk, hanem felmértük a gyermekek szókincsét és szocializációs fejlettségét is. Összesen 1015 gyermeket vizsgáltunk hattól-tizenöt éves korig; közülük 873-nál végeztünk pszichológiai méréseket (*I. táblázat*). A tesztvizsgálatokat csak hét éves kortól végeztük el, mert a hat évesek nehezen értették meg az instrukciókat, ezért túl sok időt vett volna igénybe vizsgálatuk. A felmérések a tanácsok oktatási osztályainak engedélyével 9 megyében, 35 községben történtek.

Vizsgálataink során rögzítettük a gyermek környezetének civilizáltsági státuszát is, az általunk megállapított öt kategória szerint. A szociológusok által használt kategóriák a

A gyermekek értelmi képességét a Raven perceptív, non-verbális teszttel mértük, amely komplex logikai műveleteket kíván meg a feladatok megoldásakor. Verbális tesztet azért nem használtunk, mert nem adott volna reális eredményt a cigánygyermek ismert szegényes szókincsé miatt.

Szociális érettségüket a Vineland Szociális Doll Skálával mértük. A skála segítségével a szocializációs kor, valamint a szociális alkalmasság állapítható meg. A skála azon tevékenységek fejlettségi szintjét fejezi ki, amelyek a társadalomba való beilleszkedést, az adekvát, független viselkedést segítik elő.

Passzív szókincsük vizsgálatára a T. B. G. B. teszt-battériából választottunk ki egy részletet. Ez a próba 70 lapból álló képsorozat, laponként 4 képpel, amelyek közül az általunk megadott

¹⁴ Kemény István: A magyarországi cigánylakosság. Valóság, 1974. 1. sz. 63–72.

¹⁵ Hermann Alice: Értelmi elmaradás, értelmi fejlődés az óvodás otthonokban. Bp., 1967.

¹⁶ Sántha Pál: Hozzászólás. Pedagógiai Szemle, 1967. 5. sz.

¹⁷ M. Blank: Language and social class. British Journal of Sociology, 1960. 2. 271–276.

¹⁸ Gulyás Sándor: A cigánygyermek hátrányai és esélyei. Bp., 1976.

I. táblázat
Életkor és nem szerinti megoszlás

Életkor a vizsgálat időpontjában	Fiú	Lány	Összesen
7 év (6 év 6 hó – 7 év 5 hó)	46	49	95
8 év (7 év 6 hó – 8 év 5 hó)	47	37	84
9 év (8 év 6 hó – 9 év 5 hó)	53	48	101
10 év (9 év 6 hó – 10 év 5 hó)	49	50	99
11 év (10 év 6 hó – 11 év 5 hó)	56	61	117
12 év (11 év 6 hó – 12 év 5 hó)	48	53	101
13 év (12 év 6 hó – 13 év 5 hó)	51	59	110
14 év (13 év 6 hó – 14 év 5 hó)	50	38	88
15 év (14 év 6 hó – 15 év 5 hó)	39	39	78
ÖSSZESEN:	439	434	873

II. táblázat
A vizsgálatok megoszlása civilizáltsági szintek szerint

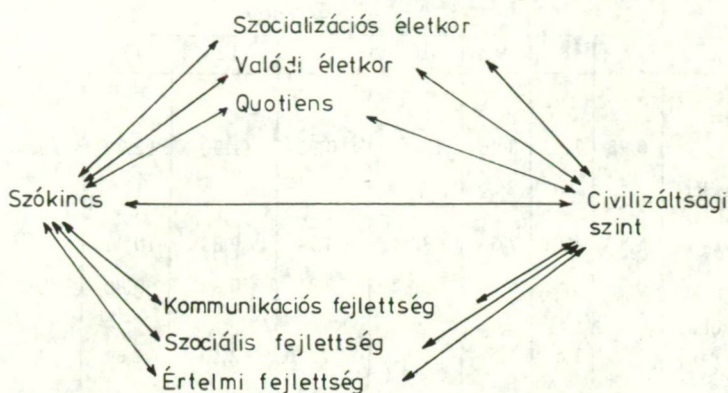
Civilizáltsági szint	Jellemzői	%
I.	Villanyvilágítás nincs	25,64
II.	Villanyvilágítás van	16,72
III.	Rádió és/vagy TV	22,20
IV.	Rádió és/vagy TV + háztartási gép	23,94
V.	Rádió és/vagy TV + háztartási gép + + még valaki olvasni, írni is tud a vizsgálaton kívül	11,50

ingerszónak megfelelő részletet kellett a gyermeknek megmutatnia. Tagadhatatlan, hogy az aktív szókincs vizsgálata teljesebb és használhatóbb adatokhoz juttatott volna bennünket, de ezt időigényessége miatt tömegmérésre nem lehet alkalmazni.

gyermekekre nem alkalmazhatók, ezért magunk a legalacsonyabb szintnek azt jelöltük, ha a gyermek otthonában még villanyvilágítás sem volt, a legmagasabb csoportba azokat a gyermekeket soroltuk, akiknek családja valamilyen tömegkommunikációs eszközzel és háztartási géppel rendelkezett, és a vizsgálaton kívül a családban még valaki olvasni és írni is tudott (II. táblázat).

A mérési adatok matematikai feldolgozása. Kérdésfeltevésünk az volt, hogy van-e összefüggés a cigánygyermek szókincse és környezetének civilizáltsági szintje között. Ezenkívül összefüggést kerestünk a szókincs, a szocializációs és a valódi életkor, az elmaradási quotiens, valamint az értelmi képesség között.

III. táblázat
MATEMATIKAI SZÁMÍTÁSOK SÉMÁJA

IV. táblázat
A szókincsvizsgálat eredménye

Szókincs	Életkor (év)								
	7	8	9	10	11	12	13	14	15
%	62,82	65,33	70,53	78,32	78,57	84,11	85,54	89,07	87,15
$\bar{x}$	14,24	12,31	13,81	10,32	12,13	8,91	8,66	7,68	11,10

A szocializációs érettséget mérő tesztből kiválasztottuk azokat a tevékenységfajtaikat, amelyek fejlettsége vagy fejletlensége és a verbális kifejezőképesség között összefüggés van. Választásunk a kommunikációs és a szociális kategóriákra esett.

Összegezve: összefüggést kerestünk a szókincs és a civilizáltsági szint, a szocializációs életkor, a valódi életkor, a szocializációs quotiens, a kommunikációs és a szociális fejlettség, valamint az értelmi fejlettség között (III. táblázat). E célból korrelációs számításokat végeztünk és azok megbízhatóságát regressziós analízissel ellenőriztettük.

A számítások eredménye. A cigánygyermek szókincse emelkedő tendenciát mutat ugyan koruk előrehaladtával, de – amint a szórás mutatja – rendkívül széles megoszlással (IV. táblázat). A cigánygyermek szocializációs életkora jelentősen elmarad korosztályuk átlagától és a kor előrehaladtával ez a retardáció fokozódik (V. táblázat).

A civilizáltsági szint és a szókincs kapcsolatának vizsgálatakor találtunk ugyan korrelációt a faktorok között, de az értékek valószínűségét a regressziós analízis nem támasztotta alá, tehát az összefüggés véletlenszerű is lehet. Tendencia mutatkozott mind az öt civilizáltsági szinten, de a kilenc korosztályban csak négy esetben találtunk regressziós analízissel megerősített korrelációt, tehát nem állíthatjuk, hogy ezek az összefüggések törvényszerűek.

V. táblázat.
A cigánygyermek szocializációs retardáltsága

Megnevezés	életkor (év)								
	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Átlag életkor (decimális rendszerben)	6,98	7,95	8,96	10,01	10,93	11,90	12,92	13,94	15,04
Szocializációs életkor (decimális rendszerben)	5,83	6,51	7,56	8,94	8,94	9,83	10,47	11,40	11,52
Quotiens	0,81	0,81	0,84	0,82	0,81	0,82	0,80	0,81	0,76
Retardáltság foka (év, hó)	1,2	1,5	1,5	1,1	2,0	2,1	2,6	2,7	3,6

A különböző faktorok összefüggéseit elemezve azt találtuk, hogy a különböző civilizációs szinten élő gyermekek szókinése, szocializációs életkora, az elmaradási quotiens, valamint az értelmi képesség között van összefüggés, de semmiféle korreláció nem mutatkozik a kommunikációs tevékenységgel.

A kapott eredményeken elgondolkozva feltettük a kérdést, hogy mi tehát az a tényező, amely a cigánygyermek szókinésének fejlődését elsősorban befolyásolja? Ennek megállapítása érdekében számításokat végeztünk a túlkorosságot figyelembe véve. Gyermekeink 46,85%-a volt túlkoros. Mivel megállapított és nem valódi számokról van szó, X_2 -t alkalmaztunk a számításoknál. Az eredmények azt mutatták, hogy valamennyi korosztályban a túlkorosság mértéke és a szókinész fejletlensége közötti korreláció 0,001 szignifikancia erősségű.

Összegezés. A szocializált felnőtté válás folyamatának elengedhetetlen feltétele a beszéd, a nyelv megtanulása. A nyelvet folyamatosan tanuljuk. Elsajátításának mértéke erőteljesen függ a meglévő, tényleges szituációtól. A körülöttünk levő világ megismerése és a nyelv szoros kölcsönhatásban van egymással. A nyelvet, a beszédet valódi élethelyzetekben tanuljuk meg, tehát a nyelv szorosan kapcsolódik a környezet követelményeihez. A nyelv szimbolikus jellege miatt a belső beszéd nélkül maga a gondolkodás sem jöhet létre. Miután a nyelv képes a tapasztalatok szimbolizálására, a beszéd, a cselekvés és a viselkedés összefonódik egymással.

A nyelv szocializáló ereje vitathatatlan, ezért a nyelv az egyén nevelésének leghatékonyabb eszköze. Az egyénre, fejlődése folyamán, elsősorban közvetlen környezete hat, de a társadalmi erők befolyásolják ezt a hatást. Tehát a gyermekre nemcsak közvetlen környezetének tényezői hatnak, hanem azok közvetítésével a társadalmi tényezők is. Minél színesebb a gyermek környezete, annál szélesebb lesz a tapasztalati világa, minél jobban megfelelnek környezetének tagjai a társadalmi normáknak, annál hívebben közvetítik azokat a gyermek felé. A társadalomnak meghatározott viselkedési formái, követelményrendszerei, cselekvési módjai vannak. A gyermek ezeket a társadalmi viselkedési

normákat környezetének hatására gyakorolja és ezen gyakorlatok révén válnak azok sajátjává. Így tanulja meg a társadalmilag helyes viselkedési normákat.

Az irodalom egybevágó véleménye szerint a cigánygyermek szókincse fejletlen. Közvetlen környezetük nem fejleszti, nem gazdagítja kifejezőkészségüket. A gyermekek otthon nem sajátíthatják el a helyes nyelvhasználati érzéket és ezáltal elesnek azoknak a készségeknek a megszerzésétől is, amelyek kialakítják a társadalmi magatartást. Környezetük legtöbb esetben nem közvetíti sem viselkedésmódban, sem nyelvi megfogalmazásban a társadalmi elvárásokat.

A családi modell az ő esetükben nem mindenkor követendő, mert ez a mikromilió mint társadalmi referenciacsoport nem megfelelő, mert szociális értékrendje eltérő. Ez a környezet nem közvetíti az elfogadott normákat, ezért a cigánygyermek – tapasztalati elégtelensége miatt – nem veszi észre az ezektől eltérő viselkedésnormákat. Nem érzi a „kell”, az „illik”, a „szokás” társadalmilag szentesített formáit, mert közvetlen környezetében hiányzik az ezirányú szociális késztetés.

A fentiek alapján felmérhetjük annak veszélyét és megannyi súlyos következményét, hogy a cigánygyermek nem tudnak koruknak megfelelő szinten kommunikálni tágabb környezetükkel. Ezen készség hiányának és a tágabb környezetből jövő elvárások meg nem értésének tudható be az is, hogy a szocializációs fejlettségük nagyon alacsony.

A cigánygyermek hátrányos helyzetének felmérése és az ebből fakadó problémák feltárása céljából végeztük vizsgálatainkat, amelyek fontos része volt – a fenti gondolat sor figyelembevételével – a cigánygyermek szókincsének vizsgálata. Az irodalom áttanulmányozása alapján ugyanis úgy tűnt, hogy a leírt következtetések gyakorlati megfigyelésekből és tapasztalatokból származtak, amelyeket csak kisszámú, bár érzékeny, vizsgálati adatok támasztanak alá. Mindenképpen szükségesnek látszott tehát nagy mintájú, objektív vizsgálatokat végezni és az ezekből nyert számszerű adatokat korszerű matematikai feldolgozásnak vetni alá, hogy az ily módon nyert, statisztikailag értékelhető adatok a cigánygyermek egészére is vonatkoztatható legyen, s ily módon gyakorlati következtetések számára reálisan felhasználható adatokat szolgáltatson.

A cigánygyermek szókincsét tükröző vizsgálati adatok és a család civilizáltsági szintje között matematikai vizsgálatokkal összefüggést kerestünk, abból a feltevésből kiindulva, hogy ha a család tömegkommunikációs eszközökkel (rádió, tv) rendelkezik és a közvetlen környezetben legalább egy családtag olvas, ez a körülmény kedvezően hat a cigánygyermek szókincsének fejlettségére s ezáltal kommunikációs rendszerére. Az összehasonlító vizsgálat azonban azt mutatta, hogy a cigánygyermek szókincsének fejlődését az otthon így sem segíti. Ha ennek a ténynek a magyarázatát keressük, akkor ezt a családon belüli elmélyedő dialógus hiányában kell megtalálnunk. Az otthoni környezetben a cigánygyermek mindennapi életét, tevékenységét legfeljebb szituatív beszéd kíséri. Mikromiliójában nem használnak összetett mondat szerkezeteket, kombinált tagadó, állító és kérdő mondatokat. Ez az egysíkú interakció idézheti elő a szemantikai problémákat is.

Ugyanez érvényesülhet a tömegkommunikációs eszközökből származó információk beszédbeli feldolgozásában is. A tv adásainak aktív feldolgozás nélküli pusztán passzív befogadásának illusztrálását szolgálja a vizsgálat egyik részlettapasztalata. A képeink között szereplő csimpánz képére a „csimpánz” ingerszó megadása után nagyon kevés gyermek mutatott rá. De ha a vizsgálatainkat megelőző, afrikai tv-sorozatban szerepelt

majom – „Judy” – nevét mondtuk ki, a legkisebb gyermek is tévedhetetlen biztonsággal mutatott rá a csimpánz képére!

Vizsgálataink során felfigyeltünk arra a tényre is, hogy bár tesztanyagunk mindössze hét érzelmet kifejező képet tartalmazott, ezek közül négynek – a rémület, gyász, ünnepélyesség, csevegés képének – a felismerése minden korcsoportban nehézséget okozott a gyermekeknek. Ennek alapján is azt feltételezzük, hogy a cigánygyermeknek a tágabb környezetbe való beilleszkedését az is gátolja, hogy a kommunikáción belül a gesztuláris nyelv felismerésében is járatlanok. A cigánygyermek szocializációs fejlődését tehát metakommunikációs elégtelenségük is gátolja.

A vizsgálataink alapján megállapítható, hogy a cigánygyermek szókincsének fejlesztésében az iskolai oktatás látszik leghatásosabbnak. Ezt bizonyítja az a vizsgálati eredmény is, amely szerint az azonos osztályba járó túlkoros és megfelelő korú gyermekek szókincsé – az otthoni civilizáltsági szinttől függetlenül – azonos. Ez a körülmény meggyőzően bizonyítja az iskola determináns hatását a gyermekek szókincsének fejlődésére.

A fenti megállapítások alapján felhívjuk a figyelmet a beszédfejlesztés különös fontosságára a cigánygyermek nevelésében a legkisebb kortól kezdve. A szókincs fejlesztése, a szemantikai problémák enyhítése, a helyes mondatfűzés és mondat szerkezet tanítása nemcsak a kifejezőképességet gazdagítja, hanem a cigánygyermek szocializációját is szolgálja, lévén a beszéd, a nyelv a szocializáció egyik leghatékonyabb eszköze.